

Кристина МАРИНОВА

Софийски Университет „Св. Климент Охридски“, София, България

**„ДРУГИЯТ“ КАТО „МЕН“. ТРДИЦИОННО И СВЕТСКО
ОБРАЗОВАНИЕ ПРИ МОМИЧЕТАТА С МЮСЮЛМАНСКО
ВЕРОИЗПОВЕДАНИЕ В БЪЛГАРИЯ – ГРАД ДЖЕБЕЛ И
СЕЛАТА РОГОЗЧЕ И ПРИПЕК**

Kristina MARINOVA

“St. Kliment Ohridski” University of Sofia

**“THE OTHER” LIKE “ME”. TRADITIONAL AND SECULAR
EDUCATION FOR GIRLS FROM MUSLIM DENOMINATION IN
BULGARIA – THE TOWN OF DJEBEL AND
THE VILLAGES OF ROGOZCHE AND PRIPEK**

In the perspective of socialization and self-determination, a society builds its identity on the basis of common values, morality and ethics. Ethos has been identified on this basis and on the basis of national identity. The question is – how people, who profess different religion from the one officially recognized in a country, are being built as a person and socialized in the society. How is the social and national identity build on, if the idea of “the other”, the non-belonging to “us” is underpinned by education? How, children who are educated in the tradition of Islam, with its attributes: language, mentality and religion, create an authentic image of a citizens of one country? This research is based on assumptions and hypotheses, mainly related to the assertion of women professing Islam, in regions with mixed population in Bulgaria, like city of Djebel, and the small villages - Rogozche and Pripek. The emphasis is put on the upbringing of young Muslim girls, who are more restricted than boys in freedom to be what modernity offers as options for their personal self-realization. It is important to see how Islam allows to women to define themselves as a person with equal rights and obligations in the society. How the different influence of cultural identity affects young Muslim women, if its main characteristic is traditional upbringing? Her godliness consists of a long list of duties, which the girl is obliged to observe during all of her life. In regions with mixed population, the main problem with secular education is the language. Most children who attend secular school for the first time - do not know the Bulgarian language. The reason is that until this moment, children are familiar only with their “mother” language – in this case – Turkish. Some of them are used to visit muslim religious school, where they study Arab alphabet, which helps them to learn some Quranic prayers. So in this case - secular education is important and everyone needs to have access to it and to be adequate to communicate with the modern world on higher level. To imagine the everyday life of a woman grown according to the Islamic traditions and even to try to put ourselves in the place of the “other woman”, in this different occasion in the perspective of modernity, we should go in “her shoes”, to walk with her steps and to experience the other, “not ours”

sense of reality. The education of Muslim women, being secular or religious, is very interesting topic. It is important to explore the changing lifestyle and daily practices of modern Muslim women in Bulgaria in the context of education, in the view of their religious formation and emancipation under the influence of family, environment, ethnicity and so on.

Keywords: Islam, women, education.

В перспективата на социализацията и самоопределението едно общество гради своята идентичност на основата на общи ценности, морал и етика. Етосът се определя на тази база, както и въз основа на националната идентичност. Как, обаче, се изграждат и социализират хора, които изповядват различна от приетата за официална в една държава религия? На какво се надгражда социалната, националната идентичност, ако в основата на възпитанието е залегнала идеята за „другото“, за непринадлежността към „нашето“? Как децата, възпитани в традицията на исляма, с принадлежащите му атрибути език, манталитет и вероизповедание, изграждат автентичен образ на граждани на една страна и впоследствие определят своята принадлежност и националност.

Настоящото изследване се гради на различни хипотези, основно свързани с възпитанието и образованието, било то светско или религиозно, на жените, изповядващи исляма, в райони със смесено население – в случая град Джебел и прилежащите му села Припек и Рогозче. От културологична гледна точка актуалността на темата се определя от това, че до момента в България няма научно изследване, чиито акцент да бъдат именно отношенията между светското образование, от една страна, и религиозното формиране на жената в исляма, от друга. Акцентът е поставен върху образованието и интеграцията на млади мюсюлманки и се задава въпросът – как религия като исляма предоставя правото на жената да се самоопредели като личност с равни права и задължения в обществото и как се гради социалната и националната ѝ идентичност, ако идеята за „другата“ идентичност, непринадлежаща към „нас“, е подкрепена от образованието?

Темата за жените в исляма, за техните права и задължения е много актуална напоследък и редица автори са посветили изследователския си интерес на различни аспекти от живота на мюсюлманките. Въпреки това не може да се твърди, че има яснота по въпроса. Твърде малко са изследванията, посветени на мюсюлманките, живеещи на Балканите. Трябва да споменем имената на изследователи като Тоне Бринга¹, представяща ни етнографски разказ за живота на мюсюлманите в селата по време на войната в Босна и Херцеговина и ролята на жените за запазване на културата и мюсюлманската идентичност. Зилка Спахич-Шиляк², занимаваща

---

¹ Bringa, Tone. *Being Muslim the Bosnian Way: Identity and Community in a Central Bosnian Village*, Princeton, Princeton University Press, 1995

² Spahic-Љiljak, Z. *Contesting Female, Feminist and Muslim Identities. Post-Socialist Contexts of Bosnia and Herzegovina and Kosovo*, Sarajevo, Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies, University of Sarajevo, 2012.

се с джандър изследвания на мюсюлмански идентичности също в постсоциалистическа Босна и Херцеговина, и, разбира се, Кристен Годси³, изследваща новите форми на религиозни практики и на роли на жените сред част от мюсюлманското население в посткомунистическа България. Важен принос в изследването на тази тематика в България имат автори като Галина Евстатиева, занимаваща се с изследване на арабо-мюсюлманските жени и тяхното забулване, Ина Мерджанова, изследваща посткомунистическите трансформации на мюсюлманските общности на Балканите, Ибрахим Ялъмов⁴, който също засяга в своите трудове различни аспекти от живота на българските мюсюлманки. Третирането на въпроси като традиционното възпитание, образование, личен и публичен живот, културни перцепции и манталитет ми позволиха да вляза в едно ежедневие на мюсюлманката, което въпреки теоретичния модел и чужд, не „мой“ опит, ми позволиха да се подготвя за действителността на жената в исляма в споменатите райони.

В настоящият текст ще направя опит да проследя „другото“ не „мое“ виждане за реализация в рамките на светското и религиозно образование при момичетата с мюсюлманско вероизповедание. Ще обърна внимание и на различното влияние на културната им идентичност, тъй като основен неин признак, освен майчиният език и етническа принадлежност, е традиционното възпитание. Възпитание, което повелява, ако си момиче, да се съобразяваш с норми на поведение, които те поставят в подчинена на мъжа роля⁵. Приема се, че предимствата на мъжа се изразяват в пророчеството, религиозното водачество, отговорността за семейството и това, че той трябва да осигурява материалното му благополучие и това на съпругата му и това е единственото „стъпало“, за което се говори в Корана. Това „стъпало“ следва да се разбира като степен на уважение, на задължение и на отговорност от страна на мъжа към жената, а не като средство за нейното подтисничество и унижение. В този ред на мисли благочестието на мюсюлманките се изразява в дълъг списък от задължения, които те са длъжни да съблюдават и живеят в унисон с ислямските ценности

---

³ **Ghodsee, K.** Muslim lives in Eastern Europe. Gender, Ethnicity, and the transformation of Islam in postsocialist Bulgaria, Princeton, Princeton University press, 2010

⁴ **Евстатиева, Г.** Ислямът и забулването на жените в арабския свят. Първо издание, София, Изток-Запад, 2016; **Мерджанова, И.** Мюсюлманските общности на Балканите: посткомунистически трансформации. София, изд. Критика и хуманизъм, 2016; **Ялъмов, И.** Ислямското културно наследство по българските земи, в Годишник на Висшия Исламски Институт за 2010г., София, издание на Главно Мюфтийство, 2010.

⁵ Във 228 аят на втора сура „Ал-Бакара/Кравата“ се казва „и жените имат същите права, каквито и задължения съгласно обичая, но мъжете са едно стъпало над тях. Аллах е всемогъщ, премъдър“. Като според някои учени това неравенство се оказва и преломната точка в концепцията при разглеждането на отношенията между двата пола в ислямски контекст, тъй като според тях с този стих, жената се поставя по-ниско в социалната йерархия от мъжа.

и норми, впоследствие ще бъдат способни да отгледат и възпитат децата си спрямо изискванията на ислямската традиция. Защото все пак жената е тази, която отговаря за отглеждането и възпитанието на децата.

За да си представим ежедневието на жената, отгледана според традициите на исляма, за да успеем дори за малко да се поставим на мястото на „другата“, различната от „нас“ жена, и то в перспективата на модерността, ще трябва да влезем в „нейните обувки“, да преминем с нейните стъпки и да преживеем другото, „не наше“ усещане за реалност. Със своите постулати и вековни традиции ислямът вмениява на жената чувството на богобоязливост чрез множеството норми и правила, с които тя трябва да се съобразява, за да бъде добра и примерна мюсюлманка. За нея на първо място като жена, изповядваща правата вяра, е тя да бъде достойна пред „взора“ на Аллах на земята, което е от съществено значение при формирането на религиозния ѝ статус. За да бъде тя такава, е необходимо да спазва общия за всички верски стандарт, свързан с личните ѝ дела, отношението ѝ към света и най-вече това тя самата да бъде праведна, честна, добра и грижовна, за да бъде накрая възнаградена за положените старания: „А който върши праведни дела, мъж или жена, и е вярващ, тези ще влязат в Рая и не ще бъдат угнетени дори с браздица по костилка на фурма“, се казва в 124 аят на четвъртата сура, „Ан-Ниса/Жените“. За да може да изпълнява всички свои задължения, и в унисон с нормите на шариата, съвременната мюсюлманка трябва да разбира какво ѝ повеляват Аллах и мюсюлманския закон шариат. Тя трябва да вярва единствено и само в Аллах и да го приема като свой защитник, опора и ръководител в делата ѝ. Всички нейни действия следва да се ръководят от препоръките на Корана и Хадисите (сборници с текстове, описващи делата и думите на Пророка Мухаммад) и изпълнявайки стълбовете на вярата, тя ще бъде възнаградена в отвъдния живот за делата си. В тази перспектива изследването представлява интерес, именно защото е любопитно да се види как се променят тези правила, в унисон или разрез със съвременните изисквания на времето, в което живеем. И то в избрания контекст, образованието. И най-вече с оглед на религиозна формация и еманципация.

Ислямът като религия предоставя на жената правото ѝ на образование, което е от особено значение днес, тъй като съвременната мюсюлманка, както и всяка друга жена, трябва да бъде грамотна, ерудирана, винаги готова да помогне на съпруга и роднините си, но най-вече на децата, които тя трябва да отгледа и възпита. Повишавайки обхвата на своята вяра и образование, мюсюлманките ще допринесат за духовното развитие и израстване на децата, а възпитанието на подрастващите започва с възпитанието на самите мюсюлманки, което не е възможно без знание и мъдрост. Следният стих в Корана „Кажете: „Нима са равни онези, които знаят, и онези, които не знаят? Поучават се само разумните хора...“ (Свещен Коран 39:9) (Геофанов 2008: 4:124) е доказателство

за необходимостта от образование не само на жените, а на всички като цяло. Според кораничните постулати майчинството не е единствената роля на мюсюлманката. Съпругата на Пророка Мухаммад, Айша, въпреки че не е имала деца, е известна с прозвището си „майка на вярващите“ и е била един от най-авторитетните източници на ислямски знания, предала е множество хадиси и при нея за съвети са идвали отвсякъде. Затова освен да бъде майка, добра съпруга, домакиня и прочее, мюсюлманката има право да получи образование и да се опита да се реализира извън дома си, използвайки придобитите знания. Според Ина Мерджанова (Мерджанова 2016: 86) след 1989 г. мюсюлманските жени участват активно в различни културни, хуманитарни и образователни инициативи, особено след като религиозните училища отварят отново врати и им позволяват да изучават богословски науки наред с мъжете (Мерджанова 2016: 86).

Оказва се обаче, че в районите със смесено население основен проблем със светското образование при децата от малцинствата е езикът. Повечето деца, които за първи път посещават светско училище, не знаят български език. Причината е, че до този момент преди да тръгнат на училище децата говорят в домовете си главно на майчиния си език – в случая турски, и са възпитавани в среда, в която ходенето на лятно училище по Коран се възприема като изключително важно за изграждането на здрава личност у децата. В него се учи арабска азбука, за да може децата да четат молитвите от Корана в джамията. От друга страна, светското образование в държавните училища в България осигурява достъп на децата до знание, което да бъде в полза за тяхната социална реализация в обществото, както и за да бъдат адекватни при общуване със света на модерното и високо технологичното. Независимо дали младите мюсюлманки посещават светско или религиозно училище – те трябва да получат пълноценно образование, отговарящо както на изискванията на ислямската религия, така и на държавните стандарти. Особено внимание трябва да се обърне върху духовното и нравствено възпитание на момичетата, което следва да бъде в унисон с идеите на ислямското благочестие и нравственост. Религиозното образование на мюсюлманките ще им даде задълбочени познания за ислямската история, култура и традиции, ще им помогне да се изградят като благочестиви, примерни и достойни последователки на своята вяра, а светското образование, от своя страна, ще им даде знания, които ще им помогнат да се реализират извън дома си и да бъдат включени в социални дейности, които да бъдат от полза за цялото общество.

Българското законодателство предвижда обучението на децата от малцинствата да се осъществява на български език, като в чл. 13 ал. 6 от Закона за предучилищното и училищното образование⁶ се казва, че учениците, за които българският език не е майчин, имат право да изучават и майчиния си

---

⁶ Законът за предучилищното и училищното образование, чл. 13 ал. 6, достъпен на <<https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>>, (25.11.2017).

език при условията и по реда на този закон и под грижата и контрола на държавата. В чл. 41 на същия този закон се разяснява и ситуацията с откриването на духовни училища за нуждите на вероизповеданията, като в тях могат да се обучават ученици, придобили основно образование. Постановление на Министерския съвет, прието през 1994 г.⁷, дава повече яснота по тази тема като в чл. 1 и 2 се казва, че учениците, за които майчиният език не е български, могат да изучават майчиния си език от I до VIII клас в общинските училища в рамките на четири часа седмично. Също така изучаването на майчин език и религия са част от задължителната избираема подготовка на учениците в училищата още от 1999 г.⁸, но въпреки това според Ибрахим Ялъмов предметът „религия-ислям“ в училищата не получава широка популярност и от около 180–200 хил. мюсюлмански деца само 5–6 хил. деца изучават този предмет (Ялъмов 2010: 58).

По официални данни образователните практики сред децата и младежите от турски произход в България датират още от XIX в., като доказателство за това са действията на мюсюлманската общност в град Русе, която чувства необходимостта от по-добро обучение за своите деца и с общи усилия и средства успява да построи училищна сграда, наречена „Руждие мегбети“, в която се обучавали деца и от двата пола и което функционира до средата на XX в. – до 1945 г. Също така през 1914 г. се открива турско девическо училище „Саид Паша“, което има статут на частно турско училище и след четири години става смесено – за момчета и момичета. От 1945 г. турските училища в Русе стават държавни, като завършилите ги възпитаници могат да продължат по-нататък своето образование във висше училище.

На територията на страната към момента функционират три мюсюлмански средни общообразователни духовни училища (СОДУ) – в градовете Русе⁹, Шумен¹⁰ и Момчилград¹¹, както и Висшия ислямски институт (ВИИ) в

---

⁷ Постановление № 183 от 05.09.1994г. за изучаване на майчин език в общинските училища в Република България, обн. в ДВ. бр. 73 от 09.09.1994г., достъпно на <<https://www.ciela.net/svobodna-zona-darjaven-vestnik/document/-1087860219/issue/1149>>, (25.11.2017)

⁸ Чл. 15, ал. 3 от Закона за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план в сила от 27.07.1999г, достъпен на <<https://www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=37>>, (29.11.2017)

⁹ СОДУ „Мирза Саид Паша“ в Русе е открито през 1992 г. и се спонсорира от турската фондация „Дианет вакъф“ и Главно Мюфтийство, но училището е пряко свързано с министерството на образованието в България. Курсът на обучение е четиригодишен, след завършен осми клас, като самото обучение е общообразователно, както във всички средни училища в страната. В него се изучават общообразователни предмети, духовно-ислямски дисциплини и чужди езици, като английски, арабски и турски език. Към училището има група за религиозни песни и театрална група. Момчетата и момчетата се обучават заедно – в смесени паралелки, но живеят отделно в общежитията и влизат през различни входи там.

София. Тук е мястото да споменем, че те са финансирани от фондация „Дианет вакъф“, която провежда образователни проекти и активно се занимава със строеж на джамии по цял свят. Тя се намира под прякото влияние на турската Дирекция по религиозните въпроси (т.нар. Дианет), което от своя страна осъществява частична финансова издръжка на всички мюсюлмански духовни училища в България, провежда курсове за преквалификация на служителите в Главно мюфтийство на страната ни и прочее дейности, които са разрешени по силата на закона за вероизповеданията от 2002 г., който дава право на ръководствата на регистрираните у нас религии да канят чужденци да проповядват. Така в България идват представители на различни религии и мисионери от цял свят, но е факт, че броят на турските имами държавни служители в страната ни се увеличава.

Мюсюлманските духовни училища се намират под пряката юрисдикция на Министерството на образованието и науката. Освен предметите, които са задължителни за всички средно общообразователни училища в страната, учениците, които се обучават там, изучават и арабски език и литература, религиозна риторика, ислямска етика, турски език и други духовно-ислямски дисциплини. Впоследствие учениците от трите средни духовни училища могат да продължат своето образование в университет в страната или чужбина, както и във Висшият Ислямски Институт в София, който има статут на висше учебно заведение. Институтът е основан през 1998 г., като обучението в него се извършва в редовна и задочна форма, а на студентите в редовна форма се осигуряват безплатна храна и общежитие. Успешно завършилите четиригодишния курс на обучение получават образователно-квалификационна степен „бакалавър“ и придобиват квалификация ислямски теолози. Възпитаниците на ВИИ – София могат да работят като свещенослужители, тоест имами и мюфтии и паралелно с това те придобиват и учителска правоспособност.

В региона, към който съм съсредоточила изследователския си интерес, към момента функционират две основни училища в селата Рогозче и Припек, едно средно общообразователно училище в Джебел. Тези три училища са с

---

¹⁰ СОДУ „Нюваб“ в Шумен първоначално е основано през 1922–1923 г., като десет години по-късно получава статут на гимназия, но през 1950 г. е закрито. Впоследствие е открито повторно през 1990 г. В него се обучават деца както в четири така и в пет годишен курс на обучение, съответно с прием след седми и осми клас.

¹¹ СОДУ Момчилград е основано през 1991 г. със статут на 3-годишно професионално средно училище, а през 1993 г. с решение на Министерството на образованието това обучение става 4-годишно, като в училището се обучават ученици, завършили осми клас. Образователната програма на училището е като в останалите държавни средни училища на територията на страната и Министерството на образованието и науката осъществява методическото му ръководство. В момента, в училището се обучават около 120 деца, като момичетата и момчетата учат в отделни паралелки – само женски и само мъжки.

общинско финансиране, а професионалната гимназия в Джебел и държавната гимназия в село Припек са с държавно финансиране¹². Също така в Джебел и Рогозче има работещи читалища, където децата могат да използват наличния библиотечен фонд и към които се организират различни общообразователни дейности и занимания. По данни на Националния Статистически Институт (НСИ) за учебната 2016–2017 г. във цялата община Джебел са се обучавали 131 момичета в курс на обучение от I–IV клас; 121 момичета от V–VIII клас и 92 са записаните момичетата в горните класове от IX–XII клас¹³. Това прави приблизително 350 момичета и ако изходим от предпоставката, че в този регион живее в по-голямата си част население с мюсюлманско вероизповедание, то следва да заключим, че преобладаващата част от мюсюлманските момичета учат именно в тези училища. Разбира се, тук не изключвам възможност момичета от този регион да учат и в някое от вече изброените мюсюлмански среднообщообразователни духовни училища или в други средни училища в България, но на този етап от моята разработка аз не разполагам с абсолютно точни данни. Това, което обаче според мен заслужава да бъде споменато, е че в периода 2000–2001 г. в село Рогозче е открито девическо училище за обучение на момичета, което впоследствие, през 2007 г., се премества при СОДУ Момчилград и това ни дава основание да мислим, че в региона освен към светското образование има интерес и към религиозното такова и то именно от страна на мюсюлманските момичета.

По мое мнение, ако споменатите вече учебни заведения включат в програмите си свободно избираеми часове, които по някакъв начин да обръщат внимание на културата на децата от турското малцинство, което по данни на НСИ е преобладаващата част от населението в изследваните тук места, това ще е начин те не само да се задържат в училище, но и да се почувстват приети

---

¹² По-подробно виж Регистър на училищата и университетите в България, достъпно на <<https://registarnauchilishkata.com/%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BB>>, (25.11.2017)

¹³ Повече информация може да се открие на сайта на НСИ, в раздела за Училища, паралелки, учители, учащи и завършили в общообразователни и специални училища по статистически зони, статистически райони, области и общини – през учебната 2016/2017г. (27.04.2017) <<http://www.nsi.bg/bg/content/3508/%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%B0-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B8-%D1%83%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B8-%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%89%D0%B8-%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D1%8A%D1%80%D1%88%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B2-%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%BE%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BD%D0%B8-%D0%B8-%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8-%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%B0-%D0%BF%D0%BE>> (29.11.2017)

с тяхната културна „другост“ на едно такова важно място, каквото са държавните общообразователни училища в България. Вече има направени стъпки в тази насока и в някои от училищата в различните региони на страната, както и в проучвания регион, се провеждат часове по турски език, като тук трябва да направим важното уточнение, че тези часове са част от задължителната избираема подготовка на учениците и те могат да избират да изучават не само турски език, но и други езици, както и предмети, като информационни технологии, например.

Една от главните задачи на светското образование в регионите със смесено население – както на млади мюсюлманки, така и на всички останали деца – следва да е ориентирана както към изграждане на национално съзнание у подрастващите, така и към запазване на техните корени и традиции. Традиции, които представляват част от многообразието на нашата култура, тъй като е от съществено значение да не забравяме, че децата са бъдещето на нашата страна. За подобен проект са необходими усилия както от страна на учителите, така и от страна на самите семейства при възпитанието, за да се осигуряват на младите мюсюлманки нужната подкрепа и разбиране. Необходимостта от добра социализация и успешна интеграция в социалната среда е приоритет за една страна. И колкото по-ясно са конкретизирани отговорностите, колкото по-чисти са критериите, които съблюдаваме като държавна и социална политика по този въпрос, толкова по-интегрирано и релевантно на модерния свят общество ще сме. Със съдействието на семейството и учителите като представители на училищната институция младите мюсюлманки ще изградят ценностната си система в духа на демократичните изисквания на обществото, ще могат адекватно да се ориентират в динамично развиващата се среда и ще стимулират творческите си заложби. Всички участници в образователния процес – ученици, учители, родители трябва да бъдат отговорни и ангажирани и да положат заедно усилия за осъществяване на поставените цели, за да могат младите момичетата изповядващи исляма да се чувстват като „нас“ да не бъдат „други“ в страната, в която са родени и живеят.

Ролята и общественото положение на жената в Исляма днес в изследвания от мен регион се формират под влиянието на различни социални, икономически и дори политически фактори, тъй като с настъпването на модернизацията и глобализацията и динамичното развитие на всички сфери на живот не би било възможно животът и ежедневните практики на мюсюлманките да не претърпят промени. Жената в тези региони е възпитателка и носителка на идеята за „дом“ и принадлежност и заедно с това тя е и значителен градивен елемент за обществения и социалния живот на населеното място, в което живее. Вярата, която изповядват, животът, който водят, не бива да са пречка за обществената уредба, за интеграцията и изобщо за държавната политика, а напротив, така наречените малцинства би трябвало да се толерират в

необходимите граници и с дадената свобода, даваща им правото да изповядват своите убеждения, да бъде изработена и обмислена политика, в която да наме-рят място толерантността и общият стремеж към социално добруване.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Евстатиева 2016: Евстатиева, Г. Ислямът и забулването на жените в арабския свят. Първо издание, София: ИК Изток-Запад. [Evstatieva, G. 2016, Islyamut i zabulvaneto na jenite v arabskiq svqt. Sofiya, IK Iztok-Zapad.]

Мерджанова, И. 2016: Мерджанова, И. Мюсюлманските общности на Балканите: посткомунистически трансформации. София: ИК Критика и хуманизъм. [**Merdjanova 2016:** Merdjanova, I. Musulmanskite obshtnosti na Balkanite: postkomunisticheski transformacii. Sofiya : IK Kritika I Humanizum.]

Теофанов 2008: Теофанов, Ц. Превод на Свещен Коран, София, изд. Труд. [**Teofanov 2008:** Teofanov, Ts., prevod na Sweshten Koran, Sofiya, IK Trud.]

Яльмов 2010: Яльмов, И. Ислямското културно наследство по българските земи, в Годишник на Висшия Исламски Институт за 2010 г., София, издание на Главно Мюфтийство. [Yialumov, I. 2010, Islyamskoto kulturno nasledstvo po balgarskite zemi, v Godishnik na Vishiya Islyamski Instityt za 2010 g., Sofiya]

Bringa 1995: Bringa, T. Being Muslim the Bosnian Way: Identity and Community in a Central Bosnian Village, Princeton, Princeton University Press.

Ghodsee 2010: Ghodsee, K. Muslim lives in Eastern Europe. Gender, Ethnicity, and the transformation of Islam in postsocialist Bulgaria, Princeton, Princeton University press.

Spahic-Љилџак 2012: Spahic-Љiljak, Z. Contesting Female, Feminist and Muslim Identities. Post-Socialist Contexts of Bosnia and Herzegovina and Kosovo, Sarajevo, Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies, University of Sarajevo.